

УДК 72.03

Асп. **Сисков В. Є.**

Науковий керівник: **Шевцова Г. В.**

Кафедра основ архітектури та архітектурного проектування
Київського національного університету будівництва і архітектури

ФОРМУВАННЯ ОБ'ЄМНО-ПРОСТОРОВОЇ СТРУКТУРИ СУЧАСНИХ МУЗИЧНИХ ТЕАТРІВ

Анотація. У статті розглянуто особливості формування і сучасної реновації об'ємно-просторової структури видовищних будівель (мовних і музичних театрів) кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., на вітчизняних та іноземних прикладах.

Ключові слова: особливості формування, реновація, театр, архітектурна структура, композиція, інтер'єрні простори, об'єм

Як і в минулому, у театральному проектуванні будуть популярні острівні прив'язки театрів — на пагорбах, на перехресті магістралей, у парках. Такі композиції вимагають організації підходів, місць найкращого огляду панорамного, секторного характеру. Острівні композиції можуть вирішуватися і як осьові врівноважені системи, і бути асиметричними. На характер загальної композиції острівно-розташованої театральної споруди найбільший вплив будуть мати ті містобудівельні ситуації, у яких буде вестися проектування і будівництво. Також ситуаційні умови можуть диктувати асиметричні рішення і в новому проектуванні. Скажімо, асиметричне розташування в структурі театального будинку вестибюлю, сходів, гардеробів, фойє, кулуарів. Ця нерегулярність планування робить вільною і індивідуалізує структуру залу, сцени. Можливий варіант, коли в просторі театру формування композиції театального будинку буде зводитися тільки до рівня інтер'єрів, об'єму, площини фасаду. Це тоді, коли спроектований театр буде мати вигляд будинку-вставки. Тут можливі нові варіанти: композиція фасаду відповідає структурі простору загалом, не відповідає, відповідає частково. Фасад будинку взагалі може мати характер аплікації. Також асиметричні рішення будуть переважати, якщо проектування і будівництво вестимуться в історичному середовищі міст, а таких міст багато як і на Заході, так і на Сході України. Прибудови, добудови, розбудови, надбудови театрів будуть мати різноманітні просторово-композиційні характеристики. Це стосується і архітектурної структури будинку, і генеральних планів ділянок, на яких можливі названі архітектурні заходи. В новобудовах зросте значення кожного фасаду, а у випадках розташування театрів по фронту магістралей або на площах буде потреба глобальних узгоджень головного входу, фасаду, об'єму театру і архітектурних, історичних, ландшафтних, просторових орієнтирів міста і навпаки.

При вирішенні театру як комплексу будинків і споруд можливі варіанти зсувів з головних осей сценічного об'єму, об'ємів залу, вхідної частини, різноманітних рішень і характеристик фасадів відповідно до містобудівельних умов просторів міського середовища, в яких ці будинки і споруди будуються, або ж архітектуру яких вони формують. Не виключається ансамблеве вирішення архітектури і композиції театральної споруди. Тут ансамблевим підґрунтям можуть бути кліматичні і ландшафтні умови, етнічні і національні особливості, різноманітність ситуаційних умов, а також індивідуальні риси архітектурного обличчя міста.

Варто спеціально підкреслити, що театри з асиметричним рішенням входу (під впливом ситуаційних умов), різноманітним трактуванням фасадів (що є результатом існуючих містобудівельних умов міського району забудови), асиметрією, пов'язаною із артикуляцією значення кожного фасаду театрального будинку, а також багатозначне вирішення (підсилення) безпосереднього оточення споруди театру, нерегулярність зовнішньої і внутрішньої архітектури, створення або ізольованого від простору міста, або ж синтезованого з ним середовища ділянки театру — всі ці проекти і підходи в основному були призупинені ще в передвоєнні часи. Тому найголовнішим завданням майбутнього містобудівельного і архітектурного проектування є — спираючись на попередній досвід — знайти засоби, які сприятимуть новому українському театру не втрачати виразності свого вигляду як в існуючому містобудівельному середовищі, так і в майбутніх, які тільки створюються. Це можуть бути традиційні шляхи в проектуванні таких споруд — збільшення об'єму самого будинку, кооперація театрів, різних за жанровим характером, і шлях підсилення містобудівельної основи — проектувати театр як елемент міського центру разом із інфраструктурою будинків загальноміського культурного характеру. Також шляхом індивідуальних архітектурних засобів — підвищити пластику рішень, контрастність об'ємно-планувальної виразності, утворити фон, дистанцію, вільний та спеціалізований простір, що підтримають і підсилять саму архітектуру театру.

Крім того, враховуючи національні особливості, різноманітність ситуаційних умов, індивідуальність облич українських міст, їх синтез із природою, багатство джерел їх містобудівельних рішень, слід проектувати нові містобудівельні композиції театрів із врахуванням змін об'ємно-планувальної структури театру, як цього вимагає нова національна театральна наука, що повинна спиратися на генезу національного театального мистецтва, яке ніколи не мирилося з жорсткими обмеженнями ідеологічних схем чужих державних утворень.

В Україні модерні пошуки в галузі театральної архітектури, технології, сценографії, які б мали комплексний характер, припинилися з часів відомого в цілому світі конкурсу на проект Харківського театру масової музичної дії 1930 року. І хоча не можна заперечувати поодинокі успіхи українських архітекторів, сценографів, художників сцени в роки, що передували Незалежності, як в прикладному проектуванні і будівництві, так

і в пошуково-конкурсному, стверджувати, що були закладені підвалини традиції, було б значним перебільшенням. Вивчення методів і напрямів пошукового архітектурно-театрального проектування за кордоном є актуальним для України саме зараз, коли криза національної театральної діяльності набула невпинного характеру; однією з багатьох її першопричин є ігнорування національного і світового архітектурно-проектного досвіду.

Театри країн Європи і світу відрізняються принципами формування об'ємно-просторової структури, засобами архітектурно-естетичної виразності, а також і тенденції в їх архітектурі, що мають загальний характер.

Наприклад, кожен відомий у світі архітектор хоча б один раз у житті брав участь або ставав автором проекту чи побудови театру. Тобто ця тенденція є абсолютно протилежною тій, яка особливо культивувалася в так званий «радянський» період, коли розробка нових проектів була прерогативою тільки архітекторів відповідних проектних інститутів — переважно з ДІПРОТЕАТРУ і ЦНДІЕП ім. Б. Мезенцева в Москві і їх філій у столицях союзних республік.

За місткістю приклади нового закордонного театрального зодчества останньої чверті ХХ століття можна розділити на такі групи: від 200 до 400 місць; від 400 до 1200 (а це параметри — 400–600, 600–850, до 1200 місць); театри, зали яких вміщують більше 1200 місць, і остання група — театри з варіативною місткістю. Місткість закордонних театрів пов'язана не тільки з їх жанрами, але також і з архітектурними концепціями — скажімо, більшість модерних театральної залів збудовані в комплексах, що сформовані як багатозальні системи: так вирішені Центр міжнародної конвенції в Бірмінгемі — 11 залів, арх. Персі Томас; Аронов центр мистецтв в Цинциннаті, Огайо — що має 3 театри — великий, малий і студійний, кожний із своїм залом. До того ж автор — арх. Цезар Пеллі — запроектував у цьому комплексі ще й багатофункціональний зал — для збірних концертів і театралізованих видовищ, чи, наприклад, Перформінг Артс Центр архітекторів Джеймса Стірлінга і Майкла Вілфорда в м. Ітака. Великий Нью-Йорк, в якому створені 3 комплекси: театральної, театрально-танцювальний і кіномистецтв.

До ідей багатозальних громадських видовищних споруд у колишньому СРСР, куди входила і Україна, впритул підійшли наприкінці 80-х років. Але стверджувати. Що була створена мережа нових таких споруд, не

варто — так, поодинокі будови в столичних містах, і переважно кіно-театри типу «Росія», «Арбат» у Москві. Можна піддавати сумніву ідею доцільності багатозальних театрів і комплексів, посиляючись на досвід Європи, де переважають одно- та двозальні. Та не слід забувати, що ті європейські модерні театри, які спроектовані і побудовані як монозальні, мають можливість гнучкого планування і зміни місткості в доволі широкому діапазоні. Іншими словами, ці тенденції є протилежними тому, що тепер є в Україні — майже усі театральні спеціально збудовані зали мають фіксовані параметри місткості та однозальні планувальні схеми.

Що ж до типів сцен, які є популярними в сучасних театральних будинках на Заході, то їх палітра достатньо широка — від сцен у вигляді простору, відкритих чи варіативних арен до панорамних, комбінованих і поперечних сцен. І хоча сучасні закордонні архітектори найчастіше проєктують глибинні порталні сцени, вони загалом складають всього близько 30% від усіх інших. (В Україні на 2000 рік, якщо не враховувати тимчасових, пристосованих сцен у неспеціальних будинках і спорудах, що використовуються театральними колективами, тобто сцени, які такими можна називати лише умовно — переважає тип сцени-коробки, і майже на всі 100% глибинні, або ще такі, які умовно можна віднести до комбінованих).

Не менш широкою є палітра програм-статусів сучасних модерних західних театрів, або того, що в театральній галузі зветься номенклатурою. Номенклатуру театрів на Заході формують національні, регіональні, міські, районні, районно-клубні, музично-балетні й інші жанрові театри, збудовані спеціально для певних труп, фестивальні, театри в складі культурних центрів, у навчальних закладах — коледжах, університетах, театри у госпіталах та унікальні. Ця номенклатура складає мережу театрів, яка враховує як системи розселення в тій чи іншій країні, так і природно-географічні, демографічні, соціокультурні, ментальні особливості. Тому театри будуються в столичних містах, центрах рекреаційних регіонів, освітніх центрах — що не завжди постали у великих містах, на курортах, містах, що є об'єктами туристичного бізнесу, у спеціалізованих фестивальних, ярмаркових, театральних поселеннях тимчасового і цілорічного використання.

До нашої вітчизняної мережі, яка формувалася до кінця 80-х років і потім не розвивалася, увійшли усього 33 міста, що мають театри, переважна більшість з яких музично-драматичні і лялькові .

Кожен проект або реалізація сучасного театрального будинку за кордоном, особливо в останні роки ХХ століття, має унікальні архітектурне, просторове, функціональне рішення, композиційні програми.

Архітектура театрів в Україні так і не стала результатом архітектурних пошуків, експериментів. В 40–50-х роках з тих 18 споруд, що були збудовані за так званій «радянський» період, переважають рішення-близнюки у вигляді витягнутих вздовж головної осі паралелепіпедів, головні фасади-портики яких відрізняються хіба що кількістю колон на фасаді і кількістю фігур у тимпанах.

А в 60–80-х роках рішення-близнюки у вигляді найпростіших комбінацій — схем паралелепіпедів, поставлених або один біля одного, або один на один різняться між собою тільки матеріалом, з якого виготовлений той чи інший об'єм — скло, бетон, або довжиною пасів — чеканок, різьби на фасаді. Та гіршим за все було те, що театри у цей період тиражувалися за принципом прив'язок секцій житлових будинків. Наприклад, театр в Ужгороді — це копія театру у Вільнюсі, більш ніж подібні між собою театри Луцька і Дніпропетровська, Івано-Франківська і Сімферополя.

Найбільш цінним для нашої національної практики з того, що вже апробовано в реальному будівництві на Заході (саме практики, якої дійсно бракує на тлі хоча і невеликих, та все ж таки достатньо систематичних експериментальних пошукових проектів) можна визнати такі головні стратегічні висновки аналізу:

- Переважна більшість театрів проектується у складі центрів (комплексів);
- Усі згадані вище театри мають декілька залів, можуть мати комбінований характер закритих, напівзакритих і відкритих просторів. А серед тих, що мають один зал, переважають ті, що можуть збільшувати або зменшувати свою місткість (за рахунок трансформацій);
- Сучасні театри можуть бути окремими театральними просторами, залами, спорудами. Входить у склад монофункціональних центрів (тільки центри мистецтва або тільки центри культурницького характеру). Входить в центри з комбінованими функціями — просвітницько-мистецького, або мистецько-видовищно-освітнього, чи мистецько-видовищно-просвітницького характеру;
- Архітектура сучасних закордонних театральних будинків розвивається такими шляхами: копіює архітектуру попередніх часів,

механічно запозичує деякі прийоми, рішення, оздоби. Є споруди, які своєю архітектурою повністю заперечують попередній архітектурний, будівельний, техніко-технологічний, естетичний досвід, але є і такі, архітектура яких є синтетичною в просторі, часі, рішеннях, тобто такою, що сформована на засадах, які притаманні як національним традиціям, так і світовим;

- У плані містобудівельного розвитку театральньо-видовищні будинки і споруди в світі найчастіше мають вигляд окремих споруд, кварталів, ансамблів, що розгорнуті як просторові композиції, і такі, що формують ще більші системи. А в Європі, до того ж, є й такі, що будуються як вставки, частини поверхів, будинків, як суто модерні інтер'єри простори або ж тільки як технічні рішення в історичних просторах;
- Архітектура сучасних закордонних театральньо-видовищних будинків і споруд формує архітектуру площ, перехресть, завершує або розпочинає проспекти, бульвари, вулиці в містах, інтегрується із природними ландшафтами;
- Архітектура, будівництво і особливо обладнання сучасних закордонних театральньо-видовищних будинків мають унікальний характер, з мінімальними елементами повторень, перезастосувань, орієнтовані на найсучасніші технічні та технологічні рішення;
- Сучасні мережі театральньо-видовищних будинків формуються як із стаціонарних споруд, так і з мобільних, пересувних, збірно-розбірних, трансформованих, і цілорічного використання, і сезонних.

І останнє. Найголовніше. Майже усі рішення архітектури сучасних закордонних театрів є зафіксованими в традиціях побудови простору чи організації видовища та їх художньо-естетичному оформленні і опираються на ментальні, культурно-мистецькі засади того чи іншого народу, етносу країни, регіону, місцевості. З урахуванням також і загальносвітових засад і надбань розвитку театру як явища людської цивілізації взагалі. Близькими до названих ідей є ті, що були апробовані випускниками, викладачами і студентами Львівської архітектурної школи за останні 25 років ХХ століття в експериментально-пошукових, конкурсних, навчальних, дипломних і реальних проектах. Ці ідеї можна розділити на дві групи: перша, у якій розвиваються історичні типи театру, і друга, у якій ведеться пошук просторів для театральнього експерименту.

Література:

1. Акатова П. Р. Второе рождение старых театров. — Строительство и архитектура Ленинграда, 1970, №3, с. 36.
2. Анисимов А. В. Пути формирования сценического и зрительного пространства. — Сценическая техника и технология, 1975, №2, с. 16-17.
3. Бархин Б. Г. Контуры театра будущего. — В кн.: Архитектурное образование. М., 1979, с. 103 — 104.
4. Бегунц Р. А. Проектирование театральных сооружений. — Сценическая техника и технология, 1969, №4, с. 3-7.
5. Бунин А., Туркус М. К международному конкурсу на проект театра массового действия в Харькове. — Советская культура, 1931, №1-2, с. 60.
6. Быков В. Е. Две тенденции в развитии архитектуры театральных зданий. — Архитектура СССР, 1964, №8, с. 11-28.
7. Быков В. Е. Классические основы композиции театрального зала. — Вопросы теории архитектурной композиции, 1955, №1, с. 110-131.
8. Быков В. Е. О некоторых проблемах театральной архитектуры и сценографии. — Сценическая техника и технология, 1975, №2, с. 11-13.
9. Васильченко В. Принципы архитектурно-планировочной организации и размещения театрального и клубного комплексов. Автореф. дисс. на соиск. уч. степени канд. архитектуры. Л., 1962.
10. Власов А. Театр массового музыкального действия в Харькове. — Советская архитектура, 1931, №1-2, с. 85-89.
11. Килессо С. К. Архитектура современных театров Украины. — Строительство и архитектура, 1978, №10, с. 2-7.

Abstract. The article is analyzing the specialties of formation and modern renovation of speech and musical theatres space architectural structure of the end of 19 — the first part of 20 c. The research is fulfilled on the base of national and foreign building's examples.

Keywords: the specialties of formation, renovation, theater, architectural structure, composition, interior space, architectural volume.

Аннотация. В статье рассмотрены особенности формирования и современной реновации объёмно-пространственной структуры зрелищных сооружений (речевых и музыкальных театров) конца XIX — первой половины XX ст., на отечественных и иностранных примерах.

Ключевые слова: особенности формирования, реновация, театр, архитектурная структура, композиция, интерьерные пространства, объём.